СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ

„Димитър А. Ценов" - Свищов

KreativEU
Knowledge & Creativity European University

Международна научно-практическа конференция

90 години дарителство, знание, иновации и устойчиво развитие в СА „Д. А. Ценов" – Свищов

Том I

5-7 ноември 2026 г.

СТОПАНСКА АКАДЕМИЯ „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

МЕЖДУНАРОДНА НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКА КОНФЕРЕНЦИЯ

90 ГОДИНИ ДАРИТЕЛСТВО, ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СА „Д. А. ЦЕНОВ“ – СВИЩОВ

Свищов, 5-7 ноември 2026 г.

Посветена на 90 години от създаването на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“

Сборник с доклади

ТОМ I

Международната научно-практическа конференция е организирана при изпълнение на Административен договор № КП-06-МНФ/23 от 18.08.2026 г. (BNSF-1.010-0023-C01) на Фонд „Научни изследвания“ при МОН по Процедура за подкрепа на международни научни форуми, провеждани в Република България

Академично издателство „Ценов“
Свищов
2026

ПРОГРАМЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Марин Маринов
Ректор на Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – председател
Проф. д-р Красимир Шишманов
Проф. д. н. Божидар Божинов
Проф. д-р Любчо Варамезов
Доц. д-р Маргарита Шопова
Доц. д-р Ваня Григорова
Доц. д-р Румен Ерусалимов
Доц. д-р Пламен Йорданов
Доц. д-р Драгомир Илиев
Доц. д-р Иван Марчевски
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Сергей Найденов
Доц. д-р Катя Личева
Проф. д-р Пенка Шишманова
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Пламен Петков
Доц. д-р Пепа Стойкова
Доц. д-р Михаил Чиприянов
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Теодора Филипова
Ст. преп. Елка Узунова
Ст. преп. д-р Радослав Николов

ОРГАНИЗАЦИОНЕН КОМИТЕТ
Доц. д-р Здравко Любенов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Атанас Атанасов
Доц. д-р Галина Чиприянова
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Красимира Славева
Гл. ас. д-р Асен Божиков
Ст. преп. д-р Венцислав Диков

РЕДАКЦИОНЕН СЪВЕТ
Проф. д-р Атанас Атанасов – *председател*
Проф. д-р Светослав Илийчовски
Проф. д-р Красимир Шишманов
Доц. д-р Искра Пантелеева
Доц. д-р Танер Исмаилов
Доц. д-р Здравко Любенов
Доц. д-р Галя Иванова-Кузманова
Доц. д-р Ирена Емилова
Доц. д-р Христо Сирашки
Доц. д-р Елена Йорданова
Доц. д-р Любка Илиева
Доц. д-р Валентин Милинов
Доц. д-р Красимира Славева
Доц. д-р Маруся Смокова-Стефанова
Доц. д-р Венцислав Василев
Доц. д-р Зорница Петкова

Публикуваните материали са рецензирани по метода на двойно сляпо рецензиране. Авторите носят отговорност за съдържанието на материалите, изразените мнения, използваните данни, цитираните източници и езиковото оформление на текстовете. Фонд „Научни изследвания“ не носи отговорност за съдържанието на докладите, представени на научния форум, както и за съдържанието на рекламните и други материали за него.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS – SVISHTOV

INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE

90 YEARS OF CHARITY, KNOWLEDGE, INNOVATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN D. A. TSENOV ACADEMY OF ECONOMICS - SVISHTOV

Svishtov, 5th - 7th November 2026

Dedicated to the 90th anniversary since the establishment of D. A. Tsenov Academy of Economics

Conference Proceedings

VOLUME I

The International Scientific and Practical Conference was organized in the implementation of Administrative Contract № КП-06-МНФ/23 of August 18, 2026 (BNSF-1.010-0023-C01), awarded by the Bulgarian National Science Fund at the Ministry of Education and Science under the Procedure for Support of International Scientific Forums Held in the Republic of Bulgaria

Tsenov Academic Publishing House
Svishtov
2026

PROGRAM COMMITTEE
Assoc. Prof. Marin Marinov, PhD
Rector of D. A. Tsenov Academy of Economics
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Prof. Bozhidar Bozhinov, PhD
Prof. Lyubcho Varamezov, PhD
Assoc. Prof. Margarita Shopova, PhD
Assoc. Prof. Vanya Grigorova, PhD
Assoc. Prof. Rumen Jerusalemov, PhD
Assoc. Prof. Plamen Yordanov, PhD
Assoc. Prof. Dragomir Iliev, PhD
Assoc. Prof. Ivan Marchevski, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Sergey Naydenov, PhD
Assoc. Prof. Katya Licheva, PhD
Prof. Penka Shishmanova, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Plamen Petkov, PhD
Assoc. Prof. Pepa Stoykova, PhD
Assoc. Prof. Mihail Chipriyanov, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD
Senior Lecturer Elka Uzunova
Senior Lecturer Radoslav Nikolov, PhD

ORGANIZING COMMITTEE
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov. PhD, Chairman
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Prof. Atanas Atanasov, PhD
Assoc. Prof. Galina Chipriyanova, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Ch. Assist. Prof. Asen Bozhikov, PhD
Sen. Lect. Ventsislav Dikov

EDITORIAL BOARD
Prof. Atanas Atanasov, PhD – Chair
Prof. Svetoslav Iliychovski, PhD
Assoc. Prof. Iskra Panteleeva, PhD
Prof. Krasimir Shishmanov, PhD
Assoc. Prof. Taner Ismailov, PhD
Assoc. Prof. Zdravko Lyubenov, PhD
Assoc. Prof. Galya Ivanova-Kuzmanova, PhD
Assoc. Prof. Irena Emilova, PhD
Assoc. Prof. Hristo Sirashki, PhD
Assoc. Prof. Elena Yordanova, PhD
Assoc. Prof. Lyubka Ilieva, PhD
Assoc. Prof. Valentin Milinov, PhD
Assoc. Prof. Krasimira Slaveva, PhD
Assoc. Prof. Marusya Smokova-Stefanova, PhD
Assoc. Prof. Ventsislav Vasilev, PhD
Assoc. Prof. Zornitsa Petkova, PhD

The published materials have been peer-reviewed using the double-blind review method. The authors are solely responsible for the content of the materials, the opinions expressed, the data used, the cited sources, and the linguistic formatting of the texts. The Bulgarian National Science Fund bears no responsibility for the content of the papers presented at the scientific forum, nor for the content of its promotional or other materials.

ISBN 978-954-23-2686-1 (print)
ISBN 978-954-23-2687-8 (online)

СЪДЪРЖАНИЕ

ТОМ I
ПЛЕНАРНИ ДОКЛАДИ

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Проф. д.н Божидар Божинов 9

PREPARING FUTURE PROFESSIONALS IN BUSINESS SCIENCES FOR THE AI ERA: COMPETENCIES AND CURRICULAR CHALLENGES
Prof., Célio Gonçalo Cardoso Marques, PhD, Senior Technician, MSc, Ana Catarina Gomes Almeida 27

INVESTIGATING GRANGER CAUSALITY BETWEEN GDP-RELATED INDICATORS: EVIDENCE FROM BULGARIA AND ROMANIA
Professor, Alexandru-Lucian Manole, PhD., Professor, Cristian-Marian Barbu, PhD. 43

ФИНАНСИ, ИКОНОМИКС, ЗАСТРАХОВАНЕ И ОСИГУРЯВАНЕ

АНАЛИЗ НА ЦЕНОВИЯ ТРЕНД НА БЪЛГАРСКИТЕ БОРСОВО ТЪРГУВАНИ ТУРИСТИЧЕСКИ ДРУЖЕСТВА, СЛЕД COVID И ПРИ ВОЙНАТА В УКРАЙНА
Проф. д-р Стефан Симеонов, Алексей Гудев, докторант 57

LEASING AS STRATEGIC FINANCING TOOL
Prof. Tatjana Spaseska, PhD, Emilija Gjorgjioska, Aneta Risteska-Jankuloska 64

ФИНАНСОВАТА ГРАМОТНОСТ КАТО ФАКТОР ЗА ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ЕНЕРГИЙНАТА БЕДНОСТ И ПРЕХОДА КЪМ НИСКОВЪГЛЕРОДНО ОТОПЛЕНИЕ
Доц. д-р Александрина Александрова 73

РАЗВИТИЕ И ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ НА БАЛКАНИТЕ: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Доц. д-р Венцислав Василев 80

ФИНАНСОВ КОНТРОЛИНГ И БИЗНЕС ОРГАНИЗАЦИИТЕ
Доц. д-р Людмил Кръстев 88

ИКОНОМИЧЕСКА ПРИРОДА НА РАЗХОДИТЕ ВЪВ ВИСШЕТО ОБРАЗОВАНИЕ
Доц. д-р Марин Маринов 93

ГЛОБАЛИЗАЦИЯТА И НЕЙНОТО ВЛИЯНИЕ ВЪРХУ МЕЖДУНАРОДНИТЕ ФИНАНСИ И ИНВЕСТИЦИИТЕ
Доц. д-р Наталия Силичева 102

ПЕРСПЕКТИВИ ПРЕД СИСТЕМАТА ЗА СОЦИАЛНО ПОДПОМАГАНЕ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Николай Нинов 109

ТЕНДЕНЦИИ В ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТТА НА ОСИГУРИТЕЛНИЯ СТАЖ ПРИ МАТЕРИАЛИЗИРАНЕ ПРАВОТО НА ПЕНСИЯ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 120

ПОЛОВО-ВЪЗРАСТОВИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ПУБЛИЧНОТО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ ПРИ СТАРОСТ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пламен Йорданов, гл. ас. д-р Маргарита Николова 129

ВЛИЯНИЕ НА ОСНОВНИТЕ ФАКТОРИ ВЪРХУ РЕАЛИЗИРАНИЯ ПРЕМИЕН ПРИХОД ПРИ ЗАСТРАХОВАНЕТО НА СГРАДИ И ДОМАШНО ИМУЩЕСТВО
Доц. д-р Румен Ерусалимов 139

БОНУС-МАЛУС СИСТЕМАТА ПРИ ЗАСТРАХОВКАТА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОБЛЕМИ И РЕШЕНИЯ
Доц. д-р Румен Ерусалимов, д-р Николай Илиев 147

ФИСКАЛНА ПОЛИТИКА И МАКРОИКОНОМИЧЕСКА СТАБИЛНОСТ В УСЛОВИЯ НА КРИЗА: ЕМПИРИЧНИ ИЗМЕРЕНИЯ ЗА БЪЛГАРИЯ (2019–2022)
Доц. д-р Танер Исмаилов, доц. д-р Махмут Кадир Ишгювен 155

ЖИЗНЕНИЯТ ЦИКЪЛ НА ПОТРЕБИТЕЛИТЕ КАТО ФАКТОР ЗА ДИФЕРЕНЦИАЦИЯ НА ТЪРСЕНЕТО НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ПРОДУКТИ
Гл. ас. д-р Анелия Панева 163

ПОТЕНЦИАЛНА РОЛЯ НА ТЕЛЕМАТИЧНИТЕ СИСТЕМИ В ЗАСТРАХОВАНЕТО И ПОДОБРЯВАНЕ НА ПЪТНАТА БЕЗОПАСНОСТ В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Валентина Нинова 171

СЪСТОЯНИЕ НА ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ ПЕНСИОННИ ФОНДОВЕ В БЪЛГАРИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ИМ ЗА ИЗПЛАЩАНЕ НА АДЕКВАТНИ ПЕНСИИ ЗА РАННО ПЕНСИОНИРАНЕ
Гл. ас. д-р Йордан Йорданов 179

РОЛЯТА НА ИНФЛАЦИЯТА ВЪРХУ ПОКУПАТЕЛНАТА СПОСОБНОСТ НА ДОМАКИНСТВАТА В БЪЛГАРИЯ
Гл. ас. д-р Петя Василева 188

ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ПАЗАРА НА ТРУДА
Гл. ас. д-р Таня Илиева 195

ВОЛАТИЛНОСТТА КАТО АКТИВ: АНАЛИЗ НА VIX И ETF АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИНВЕСТИТОРИТЕ
Гл. ас. д-р Цветан Павлов 201

СТАБИЛНОСТ НА БЪЛГАРСКИЯ БАНКОВ СЕКТОР В УСЛОВИЯТА НА МАКРОИКОНОМИЧЕСКИ ТУБОЛЕНЦИИ И ПОДГОТОВКА ЗА ЧЛЕНСТО В ЕВРОЗОНАТА
Ас. д-р Рая Драгоева 209

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА АДАПТАЦИЯ НА БЪЛГАРСКИЯ ПАЗАР НА ТРУДА КЪМ ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ: СРАВНЕНИЕ С ЕС-27
Ас. Велислава Петрова 216

ВЛИЯНИЕТО НА РЕГЛАМЕНТА MICA ВЪРХУ ФИНАНСОВАТА СТАБИЛНОСТ И РИСКОВЕТЕ НА КРИПТО ПАЗАРА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Д-р Габриела Кръстева 224

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА РАЗВИТИЕ И УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ ОРГАНИЗАЦИОННАТА РАМКА НА ПЕНСИИТЕ ЗА ОСИГУРИТЕЛЕН СТАЖ И ВЪЗРАСТ В БЪЛГАРИЯ
Д-р Жанета Ангелова 230

ОЦЕНКА НА РИСКОВИЯ ПРОФИЛ НА ПЛАЩАНИЯТА ПО ЗАСТРАХОВКИ „ИМУЩЕСТВО“ И „КАСКО НА МПС“ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ В ЮГОИЗТОЧНА ЕВРОПА ЗА ПЕРИОДА 2015–2024 Г.
Д-р Радка Василева 238

ИСТОРИЯ НА ЕВРОТО: ВЪЗНИКВАНЕ, РАЗВИТИЕ И ЛОГИКА НА ВАЛУТНАТА КОНСТРУКЦИЯ
Докторант Атанаска Минчева 246

ДАНЪЧНИТЕ ОБЛЕКЧЕНИЯ КАТО РЕШЕНИЕ ЗА УСТОЙЧИВОТО ФИНАНСИРАНЕ НА МЛАДЕЖКИТЕ ЦЕНТРОВЕ В БЪЛГАРИЯ
Докторант Ахмед Куйтов 254

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ПРОДАЖБИТЕ НА ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ КОМПАНИИ В УСЛОВИЯТА НА ТУРБУЛЕНТНОСТ
Докторант Габриела Спасова 261

СРАВНИТЕЛЕН ПРЕГЛЕД НА МЕТОДИТЕ ЗА ИЗЧИСЛЯВАНЕ НА ПЕНСИЯ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА ЕВРОПЕЙСКИТЕ РЕГЛАМЕНТИ И МЕЖДУНАРОДНИ ДОГОВОРИ В ОБЛАСТТА НА СОЦИАЛНАТА СИГУРНОСТ, ПО КОИТО РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ Е СТРАНА
Докторант Диляна Йорданова 269

ДЕКАРБОНИЗАЦИЯ И ИКОНОМИЧЕСКИ РАСТЕЖ В БЪЛГАРИЯ: ДИНАМИКА И ВЗАИМОВРЪЗКИ В КОНТЕКСТА НА ЗЕЛЕНИЯ ПРЕХОД
Докторант Иван Спасов 277

СИТУАЦИОНЕН АНАЛИЗ НА БАНКОВОТО ЖИЛИЩНО КРЕДИТИРАНЕ В БЪЛГАРИЯ – РЕГИОНАЛНИ АСПЕКТИ
Докторант Инна Борозенкова 284

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО НА ПАРИЧНИТЕ ПОТОЦИ И ЛИКВИДНОСТТА В ERP/BI СРЕДАТА: МЕХАНИЗМИ, ЕФЕКТИ, УСЛОВИЯ ЗА УСПЕХ
Докторант Кирил Пенев 292

КРИПТОВАЛУТИТЕ КАТО ПЛАТЕЖНО СРЕДСТВО: ИКОНОМИЧЕСКА ЛОГИКА, ОГРАНИЧЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВИ
Докторант Красимир Иванов 299

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АНТИИНФЛАЦИОННАТА ПАРИЧНА ПОЛИТИКА НА ФЕДЕРАЛНИЯ РЕЗЕРВ И ЕЦБ (2021-2025)
Докторант Кристиян Варамезов 307

ОРГАНИЗАЦИОННО-ИКОНОМИЧЕСКИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ДОПЪЛНИТЕЛНОТО ДОБРОВОЛНО ПЕНСИОННО ОСИГУРЯВАНЕ В НЯКОИ СТРАНИ ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Докторант Кристияна Милинова 316

РАЗВИТИЕ НА ПРЕДЯВЕНИТЕ ПРЕТЕНЦИИ КЪМ ГАРАНЦИОННИЯ ФОНД, СВЪРЗАНИ СЪС ЗАСТРАХОВКА „ГРАЖДАНСКА ОТГОВОРНОСТ НА АВТОМОБИЛИСТИТЕ“
Докторант Максим Колев 324

СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ФАРМАЦЕВТИЧНИЯТ ПАЗАР В БЪЛГАРИЯ
Докторант Маргарита Кръстева 331

ТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НА TGARCH МОДЕЛА ЗА ОЦЕНКА НА ПАЗАРНИЯ РИСК
Докторант Петър Джелепов 337

СРАВНИТЕЛНА ОЦЕНКА НА ШЕСТТЕ НАЙ-ГОЛЕМИ ПЕТРОЛНИ КОМПАНИИ В СВЕТА ЧРЕЗ ПАЗАРНИ МУЛТИПЛИКАТОРИ P/B, P/IOS И P/E
Докторант Ралица Иванова 342

ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД ФИНАНСОВОТО УПРАВЛЕНИЕ НА ЕВРОПЕЙСКИ ОБРАЗОВАТЕЛНИ ПРОЕКТИ, ПОРОДЕНИ ОТ РАЗЛИЧИЯ В ТЪЛКУВАНЕТО НА ПРОГРАМНИТЕ ИЗИСКВАНИЯ
Докторант Славейко Славков 348

СУРОВИННАТА БАЗА В ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ КАТО ПРЕДПОСТАВКА ЗА ИНВЕСТИЦИОННА АКТИВНОСТ В МЕСОПРЕРАБОТВАТЕЛНИЯ СЕКТОР
Докторант Юли Станков 356

ДИГИТАЛНИТЕ РАЗПЛАЩАНИЯ И УПРАВЛЕНИЕТО НА ЛИЧНИЯ БЮДЖЕТ ПРИ СТУДЕНТИТЕ
Студент Галя Тулина 363

ЗАСТРАХОВАТЕЛНИТЕ ПАЗАРИ ПРЕДИ И СЛЕД ЕВРОТО: СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА БАЛТИЙСКИТЕ СТРАНИ И ИЗВОДИ ЗА БЪЛГАРИЯ
Студент Ивайло Василев 369

СЧЕТОВОДСТВО, КОНТРОЛ, ОДИТ, СТАТИСТИКА И МАТЕМАТИКА

ЗА ОСНОВОПОЛОЖНИКА НА СВИЩОВСКАТА АКАДЕМИЧНА СЧЕТОВОДНА ШКОЛА - ПРОФЕСОР ГОСПОДИН ТОШЕВ
Проф. д-р Атанас Атанасов 381

УСТОЙЧИВОСТ НА СЕЛСКОСТОПАНСКИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ И КАЧЕСТВО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Prof. Dimitrios P. Petropoulos, PhD, доц. д-р Галина Чиприянова 386

SEMI-TENSOR PRODUCT FOR FINITE GAMES WITH DETERMINISTIC STRATEGY DYNAMICS: A TUTORIAL
Prof. Renato De Leone, PhD..... 395

ОТЧИТАНЕТО НА УСТОЙЧИВОСТТА В БАНКИТЕ В БЪЛГАРИЯ – ФАКТОР ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ТЯХНАТА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ
Доц. д-р Венцислав Вечев 404

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ НА ДИГИТАЛНАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ В ОТЧЕТНОСТТА
Доц. д-р Галина Чиприянова 410

ВЪРХУ НЯКОИ АСПЕКТИ ПРИ ПРИЛАГАНЕ НА СИСТЕМАТА ЗА НАТРУПВАНЕ И ТРАНСФЕР НА КРЕДИТИ (ECTS) ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО СЧЕТОВОДСТВО В ОКС „БАКАЛАВЪР“
Доц. д-р Галя Иванова – Кузманова..... 424

ИЗСЛЕДВАНЕ НА НАГЛАСИТЕ НА СТУДЕНТИТЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО КЪМ ИЗПОЛЗВАНЕ НА ИЗКУСТВЕН ИНТЕЛЕКТ В ОБУЧЕНИЕТО
Доц. д-р Даниела Александрова Георгиева..... 431

SUSTAINABILITY REPORTING IN THE PUBLIC SECTOR: INTERNATIONAL FRAMEWORKS, SECTOR-SPECIFIC CHARACTERISTICS AND PROSPECTS FOR BULGARIA
Доц. д-р Диана Папраданова..... 440

ИЗКУСТВЕНИЯТ ИНТЕЛЕКТ В СИСТЕМИТЕ ЗА АВТОМАТИЗИРАН КОНТРОЛ ВЪРХУ АВТЕНТИЧНОСТТА НА ЕВРОБАНКНОТИТЕ
Доц. д-р Зорница Ганчева 448

ГОТОВИ ЛИ СМЕ ЗА ОБЪРНАТО ПРЕПОДАВАНЕ ПО СЧЕТОВОДСТВО?
Доц. д-р Ива Монева 456

СТАНДАРТИЗИРАН ПОДХОД ЗА ПРЕДСТАВЯНЕ И ОПОВЕСТЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ФИНАНСОВИТЕ РЕЗУЛТАТИ ОТ ДЕЙНОСТТА НА ПРЕДПРИЯТИЯТА
Доц. д-р Иван Андреев..... 465

НЕСТАНДАРТНО ПРИЛОЖЕНИЕ НА КЛАСИЧЕСКИ ТЕХНИКИ ЗА ДЕТЕРМИНИРАН ФАКТОРЕН АНАЛИЗ
Доц. д-р Красимир Кулчев, гл. ас. д-р Галя Кушева 473

АНАЛИЗ НА ДИНАМИКАТА И СТРУКТУРАТА НА ЕМИСИИТЕ НА ВРЕДНИ ВЕЩЕСТВА В АТМОСФЕРАТА В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Красимира Славева..... 479

РАЗХОДИТЕ ЗА ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ ПО ФУНКЦИИ В БЪЛГАРИЯ – ДИНАМИКА, СТРУКТУРА И ЕВРОПЕЙСКИ СРАВНЕНИЯ
Доц. д-р Маргарита Шопова 489

ЦЕНТРАЛИЗИРАНОТО МИТНИЧЕСКО ОФОРМЯНЕ В ЕС – МИТ ИЛИ РЕАЛНОСТ
Доц. д-р Момчил Антов 499

СЧЕТОВОДНО ТРЕТИРАНЕ НА УСТОЙЧИВИТЕ ИНВЕСТИЦИИ В КОНТЕКСТА НА ТАКСОНОМИЯТА НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ
Доц. д-р Николина Грозева 507

ЗНАЧЕНИЕ НА НЕФИНАНСОВАТА (ЕКОЛОГИЧНА) ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ В АГРАРНИЯ СЕКТОР
Доц. д-р Павлина Димитрова 513

ДИГИТАЛНА КОХЕРЕНТНОСТ НА КОНТРОЛНАТА СИСТЕМА: ПЪТ КЪМ ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА ИНСТИТУЦИОНАЛНАТА ФРАГМЕНТАЦИЯ В БЪЛГАРИЯ
Доц. д-р Пепа Стойкова, Мариета Спасова 521

ДИНАМИЧНА КЛАСИФИКАЦИЯ НА ОБЛАСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СПОРЕД ПОКАЗАТЕЛИ ЗА ЛЕКАРСТВЕНИ ПРОДУКТИ, ЗАПЛАЩАНИ ОТ НЗОК
Доц. д-р Пламен Петков 526

ПРОФЕСИОНАЛНАТА ПРЕЦЕНКА В СЧЕТОВОДСТВОТО И СВЪРЗАНИТЕ С НЕЯ РИСКОВЕ: ПРОЯВЛЕНИЯ И ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА УПРАВЛЕНИЕ
Доц. д-р Радосвета Йорданова Кръстева-Христова 537

ПО ВЪПРОСА ЗА РЕНТАБИЛНОСТТА, ЛИКВИДНОСТТА И ОБРЪЩАЕМОСТТА НА ТЕКУЩИТЕ АКТИВИ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО /МЕТОДИКА И МЕТОДОЛОГИЯ ЗА АНАЛИЗ/
Доц. д-р Росица Иванова 549

ПАРАДОКСИТЕ НА СЧЕТОВОДСТВОТО И СЧЕТОВОДНИТЕ ПРИНЦИПИ
Доц. д-р Светлозар Стефанов 557

ИНТЕГРИРАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОДИТА: МССУ 5000 И ТРАНСФОРМАЦИЯТА НА ОДИТОРСКАТА ПРОФЕСИЯ
Доц. д-р Силвия Костова 566

ИЗСЛЕДВАНЕ НА СТРУКТУРНАТА ДИНАМИКА НА ВЪГЛЕРОДНИТЕ ЕМИСИИ В АТМОСФЕРАТА
Доц. д-р Стела Касабова 574

СТРАТЕГИЧЕСКО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО И ИНФОРМАЦИОННО ОСИГУРЯВАНЕ НА УСТОЙЧИВАТА ТРАНСФОРМАЦИЯ НА БИЗНЕСА
Доц. д-р Галина Чиприянова, Цветелина Яламова, докторант 582

КОНТРОЛ И УПРАВЛЕНИЕ НА ФИНАНСОВОТО ЗДРАВЕ НА МАЛКИТЕ ОБЩИНИ В БЪЛГАРИЯ – ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА
Гл. ас. д-р Дияна Иванова 591

БИБЛИОМЕТРИЧЕН АНАЛИЗ НА ДАНЪЧНИТЕ ФОРМАЛНОСТИ И АДМИНИСТРАТИВНАТА ТЕЖЕСТ
Гл. ас. д-р Желью Желев 599

ОСОБЕНОСТИ ПРИ ВЪЗЛАГАНЕТО НА ИНСПЕКЦИОННА ДЕЙНОСТ ОТ ОРГАНИТЕ НА ДФИ
Гл. ас. д-р Надежда Цветкова..... 606

ТРАНСФОРМАЦИЯ НА СЧЕТОВОДСТВОТО В КОНТЕКСТА НА РАЗВИТИЕТО НА ИЗКУСТВЕНИЯ ИНТЕЛЕКТ
Гл. ас. д-р Ралица Данчева 613

ЕКОЛОГИЧНО УПРАВЛЕНСКО СЧЕТОВОДСТВО – КАК ДА ГО ИЗПОЛЗВАМЕ
Гл. ас. д-р Росен Колев 621

КРЕДИТНИЯТ АНАЛИЗ КАТО САМОСТОЯТЕЛНА НАУЧНА И УЧЕБНА ДИСЦИПЛИНА: ПРЕДМЕТ, МЕТОД И ИНФОРМАЦИОННА ОСНОВА В КОНТЕКСТА НА SAF-T
Д-р Петър Петров..... 629

КОЕФИЦИЕНТ НА КРИЗИСНА ЛИКВИДНОСТ (CLR) И ИНДЕКС ЗА СТАБИЛНОСТ (PSI) КАТО РАННИ СИГНАЛИ В КРЕДИТНИЯ АНАЛИЗ: МЕТОДИЧЕСКА РАМКА И ЕМПИРИЧНА АПРОБАЦИЯ
Д-р Петър Петров..... 637

ОТЧИТАНЕ НА УСТОЙЧИВОСТТА В ОРГАНИЗАЦИИТЕ ОТ ПУБЛИЧНИЯ СЕКТОР В БЪЛГАРИЯ – НОРМАТИВНИ И ИНФОРМАЦИОННИ АСПЕКТИ
Докторант Веселина Тодорова..... 645

СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ОСНОВНИТЕ ИКОНОМИЧЕСКИ ПОКАЗАТЕЛИ В СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО, ИЗЧИСЛЕНИ ПОСРЕДСТВОМ ИКОНОМИЧЕСКИТЕ СМЕТКИ ЗА СЕЛСКОТО СТОПАНСТВО И СИСТЕМАТА ЗА ЗЕМЕДЕЛСКА СЧЕТОВОДНА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Гергана Павлова 657

НОРМАТИВНА РАМКА И АДМИНИСТРАТИВНИ ПРОЦЕДУРИ ПРИ ПРИЕМА НА ЧУЖДЕСТРАННИ СТУДЕНТИ В РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ
Докторант Диана Маринкова..... 666

ДИНАМИКА И СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА ИНДЕКСА НА ЧОВЕШКОТО РАЗВИТИЕ: МЯСТОТО НА БЪЛГАРИЯ В ЕВРОПА
Докторант Диана Мутафова 672

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ, ПОДХОДИ И МЕТОДИ ПРИ ИЗВЪРШВАНЕТО НА СЪДЕБНО-СЧЕТОВОДНИ ЕКСПЕРТИЗИ
Докторант Димитър Иванов..... 680

СЧЕТОВОДСТВОТО В СЪВРЕМЕННАТА ИНФОРМАЦИОННА СРЕДА
Докторант Дияна Попова 689

ВНЕДРЯВАНЕ НА ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТТА В ПРЕДПРИЯТИЯТА – ОРГАНИЗАЦИОННИ И ПРАКТИЧЕСКИ АСПЕКТИ
Докторант Ивайло Кънев..... 698

ПРИЛОЖЕНИЕ НА МАШИННОТО ОБУЧЕНИЕ ЗА ПРОГНОЗИРАНЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ КОЛИЧЕСТВА АНТИДИАБЕТНИ ЛЕКАРСТВА
Докторант Иван Митков 706

ПРОФЕСИОНАЛНИТЕ КОМПЕТЕНТНОСТИ НА СЧЕТОВОДНИЯ ПЕРСОНАЛ И КАЧЕСТВОТО НА ОТЧЕТНАТА ИНФОРМАЦИЯ
Докторант Иван Николов 714

ФОРМИРАНЕ И ПРЕДСТАВЯНЕ НА ФИНАНСОВИЯ РЕЗУЛТАТ (ТЕОРЕТИЧНИ ПОДХОДИ, МЕЖДУНАРОДНИ И НАЦИОНАЛНИ СЧЕТОВОДНИ РАЗБИРАНИЯ)
Докторант Ивелина Панайотова 721

МЕТОДИ ЗА ИЗМЕРВАНЕ НА БЕДНОСТТА –СРАВНИТЕЛЕН АНАЛИЗ НА АБСОЛЮТНИЯ, ОТНОСИТЕЛНИЯ И СУБЕКТИВНИЯ ПОДХОД
Докторант Нуридин Нуридин 731

ОТЧЕТНИЯТ ПРОЦЕС В ПРЕДПРИЯТИЕТО – СЪЩНОСТ, СТРУКТУРА И ОСНОВНИ ЕТАПИ
Докторант Пламена Николова 743

ОТЧЕТНОСТТА ЗА УСТОЙЧИВОСТ КАТО ИНСТРУМЕНТ ЗА ИНТЕГРИРАНО УПРАВЛЕНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЕТО
Докторант Рая Темнялова 754

ОСОБЕНОСТИ НА КОНТРОЛА ВЪРХУ ЕВРОПЕЙСКИТЕ СРЕДСТВА ПРИ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ДИРЕКТНИТЕ ПЛАЩАНИЯ
Докторант Снежана Ясенова Парушева-Ламбева 764

КРЕДИТНИЯТ РЕЙТИНГ КАТО ФАКТОР ЗА УСТАНОВЯВАНЕ НА КРЕДИТОСПОСОБНОСТТА
Докторант Стоянка Бозвелиева 773

СЧЕТОВОДНАТА ПРОФЕСИЯ В КОНТЕКСТА НА ЕТИЧНИТЕ НОРМИ, ЕТИЧНА ПРЕЦЕНКА И ПРОФЕСИОНАЛНО РЕШЕНИЕ
Докторант Таня Димитрова Станева 780

ОСОБЕНОСТИ НА ВЗЕМАНИЯТА КАТО ОТЧЕТНИ ОБЕКТИ В ПЪТНОСТРОИТЕЛНИТЕ ПРЕДПРИЯТИЯ
Докторант Цветелина Мишонова 789

ЗНАНИЕ, ИНОВАЦИИ И УСТОЙЧИВО РАЗВИТИЕ В СЪВРЕМЕННОТО ВИСШЕ ОБРАЗОВАНИЕ – ПРОБЛЕМИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА

Проф. д.н. Божидар Божинов[1]

Университетът е една от най-старите институции, оцелели през изпитанията на времето. Произходът на името идва от латинската дума „Universitas“ в значението ѝ на „съвкупност, общност“ (Богданов, 2006, с. 32; Иванов, 2011). В научната общност не съществува единно мнение за това, кога и как са възникнали първите университети. Така например според Богданов създадената през 6 век пр.н.е. философска школа на Питагор има белези на университет, тъй като тя представлява „общност на събрани около преподавател учещи, които преминават през степени на обучение и усвояват определени науки, тази школа възниква сякаш изведнъж от нуждите на едно аристократическо общество, преодоляло тесния кадър на демократическия полис и обърнало поглед към вселената и вечността“ (Богданов, 2006, с. 28).

Със създаването на университетите в Болоня (ок. 1088 г.), Париж (ок. 1050-1200 г.) и Оксфорд (ок. 1096 г.) в европейското образователно пространство се създава нов тип институция, която не само служи за запазване и възпроизвеждане на съществуващо знание, но и за неговото надграждане и насочване в услуга на обществото. Съществена предпоставка за появата на първите университети е именно развитието на градската средновековна икономика и свързаната с това нарастваща нужда от образовани юристи, администратори и клирици. Това предопределя и основните насоки, в които се развиват първите университети – римско и каноническо право (Болоня), теология, философия и свободни изкуства (Париж и Оксфорд).

Очакванията на държавата и обществото са много ясно формулирани в Закона за академичните свободи (Authentica Habita) от 1155 г. на Фридрих I Барбароса: „чрез ученето светът се осветява и животът на поданиците се оформя към послушание към Бог и неговия слуга, императора“, т.е. образоваността обогатява знанието и дава стабилност на социалния ред (Rüegg, 1992).

Новосъздадените университети значително се различават в своя организационен модел от съществуващите дотогава катедрални и манастирски школи, като в тях започват да се създават студентски (universitas scholaruim, Болоня) и преподавателски (universitas magistrorum, Париж) сдружения. С

[1] b.bojinov@uni-svishtov.bg, Стопанска академия „Димитър А. Ценов“ – Свищов

тяхната поява се поставя институционалната основа на съвременната европейска университетска система, академичната институционална и преподавателска автономия и унифицираната система от академични степени.

Тук е мястото да се отбележи, че в този процес силна роля изиграва и църквата чрез лицензиране на университетите и налагане на универсално признаване на получените университетски степени. Университетите, притежаващи „Studium generale“, имат потвърден от папата или императора статут, а техните членове се ползват с определени универсални права, надхвърлящи административни и държавни граници и деления, вкл. и относно техния личен статус на учителите и студентите, защитени от върховната власт (папа или император), универсална валидност на присъжданите академични титли, позволяващи преподаване в целия християнски свят (ubique docendi), и всеобщо признаване на титлите „доктор“ или „магистър“, като знак за най-висока интелектуална компетентност и достъп до длъжностите от най-висок ранг (Verger, 1992, Иванов, 2011).

Както посочва и de Ridder-Symoens (1992), университетът като специфична европейска институция развива и предава научните и академични знания и методите за култивиране на тези знания, създавайки уникална европейска интелектуална традиция и формиране на академичен елит, основан на общи европейски наднационални ценности. В края на Средновековието почти всички главни държави в Европа са имали свои собствени университети, основани по властта на папа или император, но върховните власти на християнската общност (Respublica christianorum) са предоставяли само определени първоначални привилегии, а новосъздадените университети са напълно зависими от местните власти за своето администриране и функциониране (Nardi, 1992).

И ако за средновековния университет е характерна неговата висока степен на автономия от публичната власт посредством протектората на църквата и краля, след XVIII век той се превръща в инструмент на държавната политика и от „университета–общност“ се превръща в институция (Богданов, 2006, с. 33). Степента на тази институционализация оформя и двата базисни модела на съвременните университети: англосаксонския, който запазва до значителна степен своята свобода, автономия и либералност, и немския – придържащ се към строгата академична йерархия и фиксираната система от специалности и науки (Богданов, 2006, с. 34).

Същевременно европейският университет се явява и арена на сблъсък на нуждата от свободно време и съзерцание за научните и академични изследвания (bios theoretikos) и социалната полезност при прилагането на научното знание в професионалното обучение (bios praktikos). Този сблъсък можем да го проследим още от времето на Аристотел, когато той размишлява върху целта на образованието: да създава учени хора, да възпитава в добродетел или да задоволи материалните нужди на обществото (Frijhoff, 1996).

През XVI век университетите започват да променят своя затворен характер и включват в научния си инструментариум пътешествията като способ за откриване на нови знания, вкл. и чрез създаване на нови устройства. По този начин започва да се изгражда значително по-тясна връзка между технологичното развитие на науката и обществото и придобиване на нови знания и започва разкъсване на силната връзка с религиозната догма и поставянето на академичния преподавател в служба на практическата дейност и общественото ангажиране в реалния свят **(***vita activa)* (Rüegg, 1996).

Промените в академичните подходи продължава и през следващите векове, като постепенно историческата филология, като инструмент за разбиране на научната истина, през XVII век отстъпва мястото на математиката и точните науки, а самите те биват заменени от експерименталния подход през XVIII век, който се оказва незаменим инструмент за развитието на множество научни направления (Frijhoff, 1996).

Тук трябва да се отчита, че икономическата структура на късносредновековното общество се базира на гилдии на занаятчии, които в стремежа си да защитават членовете си от конкуренцията на неорганизирания труд и да поддържат определен професионален стандарт, извършват затворено обучение, което цели да запази професионалните методи в тайна, за разлика от публичното обучение в училища и университети. Това противопоставяне на практическо и теоретично образование се явява съществена пречка за ползотворното взаимодействие между науката и технологиите (Pedersen, 1996).

Някои автори достигат до крайности в своите твърдения, като Франсис Бейкън, който твърди, че: „... институциите …, предназначени за дом на учени мъже и за култивиране на знанието, се оказаха враждебни за напредъка на науката“; според сър Ерик Ашби: „историята на научната революция лежи почти изцяло извън университетите, а Дж. Бернал посочва, че „големите развития на науката през XVII и XVIII век се случват не благодарение, а въпреки мястото, което науката заема в образованието“ (Porter, 1996).

Разбира се, трябва да се отчита, че научната революция е дългосрочен обществен тренд, която предизвиква „фундаментални преосмисляния в научната теория, преобръщане на стари ортодоксии, установяване на нови и трайни научни концепции“. Съществено значение в този процес играе и материалната база, и вчастност липсата на изследователски лаборатории в трансформиращите се университети, както и наличието на адекватно финансиране за проучвания и експерименти. И въпреки отправените критики за университетите, тяхната роля за научната революция е значима, тъй като преобладаващата част от откривателите и учените, способствали за нея, са получили университетско образование, а част от тях са започнали своята кариера като университетски професори (Porter, 1996).

Като икономисти е редно да отчетем и ролята на финансирането за развитието на университетските институции. Както посочва Gieysztor (1992), съществена роля за функционирането на първите университети играят

църковни бенефиции и финансирането за заплати от страна на светската власт, като същевременно университетите генерират приходи от такси за прием и дипломиране и грации (изключения от законовите условия за получаване на степени). Даренията и завещанията, макар и епизодични, също способстват за издръжката на университетите. Интересна практика за финансиране на университетите е въведена чрез използване на специални данъци във Франция (данък върху солта), Венеция (данък върху каретите) (de Ridder-Symoens, 1996).

Едно от първите документирани по-значими дарения за създаването и функционирането на университет е това на Крал Густав II Адолф, който през 1624 г. дарява частните си наследствени имения в Упланд и Вастманланд на Университета в Упсала „като негова вечна, неотчуждаема собственост“, включваща 264 ферми със свободна собственост, половин дял в 74 ферми и четвърт дял в 40 ферми в тези две провинции, както и мелници за брашно и църковен десятък от осем енории в Халсингланд и Вастманланд с годишен приход от 14 000 риксдалера (de Ridder-Symoens, 1996). Интересен пример е и лондонският търговец сър Томас Грешам, основател на Кралската борса и един от основоположниците на съвременната икономическата теория, който завещава богатството си на създаването на колежа Грешам в Лондон (1597) със седем катедри по астрономия, геометрия, медицина, право, теология, реторика и музика, чиито лекции са били отворени за всички, за разлика от елитните Оксфорд и Кеймбридж (Pedersen, 1996).

Докато до XVIII век филантропските действия са били дълбоко вкоренени в религията и са се възприемали предимно като задължение на всеки човек да показва любовта си към Бога и да помага на ближния си, когато е в беда, първата промяна е била да се позволи на хуманистичните, а не на религиозните вярвания да осигурят мотивация за филантропски действия. Те най-често са продиктувани от алтруизъм, преследване на хуманистични идеали, генезис в резултат на лични преживявания и загуби, от загриженост за своите общности, „за да върнат на обществото“ или поради липса на наследник на богатството си (von Graf Strachwitz, 2014).

Филантропията има способността да действа като барометър на обществените ценности и норми, отразявайки и оформяйки колективните нагласи към алтруизма, гражданската ангажираност и социалната отговорност. В образованието тя играе ключова роля за оформянето и развитието на обществата чрез насърчаване на индивидуалния растеж, разширяване на научните изследвания и насърчаване на иновациите, като най-често е насочена към подобряване на качеството и достъпността на обучението, за насърчаване към нови знания) и може да служи като механизъм за справяне със системните неравенства, насърчаване на социалното сближаване и напредък в програмите за социална справедливост (Drezner, 2011).

Развитието на индустриалното общество води до появата в края на XIX век на т.нар. индустриална филантропия, процес, при който богати

индустриалци и финансисти създават и/или финансират университети чрез мащабни целеви фондове (ендаументи). Този процес е особено силен в САЩ, като сред значимите дарения се открояват тези на Джон Хопкинс (1873 г., 7 милиона долара за създаването на университет и болница в Балтимор), Леланд Стандфорд (1884 г., между 20 и 40 милиона долара и 8180 акра земя за създаване на университет „за децата на Калифорния“), Джон Рокфелер (1890 г., първоначално 600 000 долара, а в следващите 20 години още 35 милиона долара за създаване на University of Chicago). Въпреки че мащабите на подобни дарения в Европа са значително по-малки, подобни добри примери са налични и тук, като сред тях се открояват Джон Оуенс (1846 г., 100 000 паунда за създаването на Owens College, днес University of Manchester) и Вилхелм Мертон (1914 г., Goethe University Frankfurt).

Благотворителността и дарителството оставят трайни следи в общественото битие на българина, особено в епохата на Националното възраждане като механизъм за реализиране на важни обществени проекти и полагане на основите на социалните и културните институции (Стоянова, 2024). Сред тях с особена сила се открояват тези на Евлоги и Христо Георгиеви и Димитър А. Ценов, благодарение на които се създава изграждането на съвременното висше образование в България.

Тук е мястото да отбележим уникалността и спецификата на дарението на Ценов - целево: „създаването на Висше търговско училище в Свищов по германски образец (по подобие на берлинското Handelshochschule), което да дава пълно висше образование в областта на търговските и финансовите науки, търговското право, банковото и застрахователното дело…, … като не бива да се смесва или слива с никое друго държавно или с частни средства създадено учебно заведение“ и с ясен механизъм за дългосрочно финансиране чрез целеви фонд (ендаумент), с чиято доходност институцията да се издържа за „вечни времена“. Използваният финансов модел в завещанието на Ценов не е уникален български патент, но е в унисон с доказаните подходи за създаване на водещи световни университети като Харвард и Станфорд.

Съвременните разбирания за ролята и мястото на висшето образование в съвременното общество се свързват основно с целите, които са поставени пред него, а именно (Fielden, 2008, с. 4):

- да вдъхновява и да даде възможност на хората да развиват своите способности до най-високите възможни нива през целия живот, така че те да растат в интелектуално отношение, да са добре подготвени за работа, за да могат да допринесат ефективно за развитието на обществото, както и за постигане на лично удовлетворение;
- да увеличава знанията и разбирането за нас самите и да способства за насърчаване на тяхното прилагане в полза на икономиката и обществото;
- да обслужва нуждите на адаптивна и устойчива, основана на знанието, икономика на местно, регионално и национално ниво;

- да играе важна роля във формирането на демократично, цивилизовано и приобщаващо общество.

Подобно виждане откриваме и в редица стратегически документи на Европейския съюз. Комисията по култура и образование подчертава, че „университетите са важен ресурс в Европа от почти едно хилядолетие …. (и) тяхната роля за напредъка на обществото не следва да бъде свеждана до приноса им към икономиката, … (а) тяхното развитие не следва да зависи единствено от способността им да се адаптират към икономическите нужди на сегашния икономически модел“ (Комисия по култура и Образование, 2012, с. 6), а Съветът на Европа посочва, че наред с това системите за образование и обучение, вкл. и на висшето образование, трябва да са насочени към развитие на „личната, социална и професионална реализация на всички граждани, както и към постигането на устойчив икономически просперитет и пригодност за заетост, като същевременно насърчават демократичните ценности, социалното сближаване, творчеството и иновациите, активната гражданска позиция и диалога между културите“ (Съвет на Европейския съюз, 2009, с. 2).

Последните десетилетия изправят висшето образование пред редица предизвикателства, свързани както с промените на съвременната икономика в резултат на глобализацията, навлизането на новите информационни и комуникационни технологии и появата на изкуствения интелект, трансформиращи я в икономика на знанието и рефлектиращи върху повишените изисквания на бизнеса към завършващите системата на висшето образование, така и с промяна на средата, в която функционират университетите. Това е в резултат променената роля на държавата в сферата на висшето образование както по отношение на регулация и надзор, така и относно процесите на финансиране на висшите училища, проявяваща се чрез повишената национална и чуждестранна конкуренция, промяна на профила на обучаваните студенти, и водеща до изменения в модела на управление на съвременните университети (Collis, 2004; Kogan & Bleiklie, 2007; Blackmore, Brennan, & Zipin, 2010; Geuna & Muscio, 2008; Комисия по култура и образование, 2012).

Ключов фактор за стартирането на процесите по промяна на икономическия модел за управление на обществото е изоставянето на кейнсианските идеи за доминантната роля на държавата в управлението на икономиката и все по-широкото възприемане на неолибералните и неоконсервативните идеи за ролята на частната инициатива и либерализацията на икономиката (Kogan & Bleiklie, 2007). Приемането на различни световни и регионални междудържавни споразумения за либерализация на търговията, съчетано с процесите на информатизация на икономиката, вкл. и чрез създаването на световната мрежа Интернет и навлизането на изкуствения интелект, допълнително катализира процесите по настъпващите промени и трансформацията на съвременната икономика.

Променената роля на държавата в цялостното управление на икономиката рефлектира и върху взаимоотношенията ѝ с университетите. Въпреки че тя все още използва висшите училища като инструмент за провеждане на държавната политика за повишаване на конкурентоспособността на националната икономика както чрез повишаването на образователния ценз, придобитите знания и квалификационните умения на завършващите студенти, така и чрез създаване на конкурентен научен продукт, намиращ реализация в практиката и способстващ за увеличаване фирмената конкурентоспособност чрез засилване на връзката „наука–практика“ и засилване на иновативния и технологичния трансфер, възможностите ѝ за ефективно влияние върху този процес са силно ограничени. До голяма степен това се дължи на процесите по либерализация на образователния пазар, позволяващи навлизането на нови частни и чуждестранни институции, конкуриращи традиционните държавни университети, както и на промяната на цялостната роля на държавата в този процес, която от активна се трансформира в надзорна и регулираща.

Всички посочени по-горе фактори неминуемо оказват значимо влияние както върху средата, в която функционират съвременните университети, така и върху вътрешноинституционалните предизвикателства, пред които те са изправени. Така например процесите на глобализация и информационната наситеност на съвременната икономика промениха изискванията към резултатния продукт от университетското образование, особено от гледна точка актуалността на придобиваните знания и практически умения (Комисия по култура и образование, 2012; Европейска комисия, 2011; Европейски парламент, 2010). Бизнесът очаква от висшите училища готови и подготвени кадри за непосредствена практическа реализация, като значително по-ниско оценява придобитите фундаментални знания и концепции. Всичко това довежда до промяна на университетското обучение от елитарно към масово, процес, съизмерим по своята радикалност и ефект единствено с навлизането на индустриализацията в икономиката.

Успоредно с това се променя и профилът на обучавания студент, като делът на традиционните редовни студенти във възрастовия диапазон 18–24 години, завършващи средни училища и финансирани посредством семейни спестявания или целеви стипендии, драстично намалява и бива заменен от работещия студент, изискващ неприсъствено (задочно или дистанционно) обучение, специфични умения, свързани с неговата непосредствена работа и кариера (т.нар. модел „учене през целия живот“) и финансиращ самостоятелно или чрез целево фирмено финансиране своето обучение (Fielden, 2008. с. 7; Collis, 2004, с. 138; Комисия по култура и образование, 2012; Европейска комисия, 2011; Европейски парламент, 2010). Това от своя страна рефлектира и върху изискванията на студентите към образователния продукт, организацията на учебния процес, способите и средствата за преподаване, компетенциите и практическите умения на преподавателите.

Глобализацията на висшето образование, като част от съвкупните процеси на глобализация на икономиката, доведе до засилване на конкуренцията на образователния пазар както от появяващите се на местния пазар частни институции, така и от чуждестранните такива, навлизащи по традиционния способ или чрез електронните дистрибутивни канали. Това изостри конкуренцията на пазара на образователни продукти, особено на пазарите с демографски проблеми, като принуди университетите да търсят алтернативни подходи за оцеляване. Ситуацията допълнително се влошава в резултат на все по-широко навлизащата тенденция на отвореност на образованието чрез предоставяне на безплатни образователни ресурси (Wikipedia, 2016a) – инициативата, възникнала от водещите световни университети (Stanford, Harvard, MIT, и др.), е подета от неправителствените организации (Bill & Melinda Gates Foundation, MacArthur Foundation, National Science Foundation, и др.) и от частния бизнес (водещ пример в България е инициативата на Телерик за безплатно ИТ обучение).

Чрез засилване на процесите на академична автономия, особено в нейната финансова част, университетите се изправиха пред нови и необичайни за тях предизвикателства. Повишената конкуренция, съчетана с прилагането на модела за финансирането на дейността им (базирана на брой обучавани студенти, качество на обучението и научните изследвания, престиж и други фактори), поставя някои университети на ръба на тяхното оцеляване. Невъзможността за адекватно финансиране на основните дейности води до свиване обхвата на предлаганото обучение и поставя под риск задържането на качествени университетски преподаватели и изследователи (особено при проявен интерес към тях от бизнес практиката или конкурентни университети). Тези процеси засилват проявата на т.нар. „парадокс на обхвата“, проявяващ се в свиването на традиционните университетски дейности (преподаване, научни изследвания) и изнасяне на несвойствените дейности извън рамките на университета (аутсорсинг на неосновни дейности, изнесени фирмени и професионални обучения и др.) (Collis, 2004).

Друга значителна промяна в университетите е свързана с оказвания върху тях натиск за ефективност на университетската дейност и внедряването на концепциите на фирмения мениджмънт като начин за управление на институцията. Това е свързано както с изграждане на външни органи, контролиращи и направляващи цялостната дейност на университета (Съвет на настоятелите, управляващи бордове и др.) (Kogan & Bleiklie, 2007, с. 479), така и с тенденцията за разделяне на академичното от административното управление на организацията, като съществен довод в тази насока е липсата на бизнес и управленски умения в преподавателските среди, особено в областта на науките извън икономиката. Това от своя страна води и до промяна и залиняване на класическите „институционални университетски ценности“ и замяната им с „бизнес цели и приоритети“, водещи до появата на т.нар.

„академичен капитализъм“ и „предприемачески университети“ (Kogan & Bleiklie, 2007, с. 488).

На европейско ниво висшето образование, макар и изведено като стратегически приоритет за изграждане на конкурентоспособна европейска икономика, е изправено до значителна степен пред визираните вече проблеми и предизвикателства. Сред особено важните акценти се открояват необходимостта от придобиване на нови ключови компетенции и знания, като част от нуждата за по-пълно отговаряне на променените условия на труд, повишените изисквания на работодателите и информационно-базираната икономика, и в унисон на засилващия се диалог „наука - практика“ (Европейски парламент, 2010). Всички тези предизвикателства пред европейското висше образование намират място в стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението (ECET 2020), чрез дефинирането на следните стратегически цели (Съвет на Европейския съюз, 2009):

(1) Превръщане на ученето през целия живот и мобилността в реалност;

(2) Подобряване на качеството и ефективността на образованието и обучението;

(3) Утвърждаване на равнопоставеността, социалното сближаване и активното гражданско участие;

(4) Разгръщане на творчеството и новаторството, включително предприемчивостта, при всички степени на образование и обучение.

Независимо от тези значителни въздействия за промяна върху университетите, виждането на Европейската комисия потвърждава „необходимостта от продължаване на традиционното образование в академичен дух …., (но) да не се допуска пълно подчиняване на образователната система на пазара на труда с оглед на необходимостта да се формират етични и морални ценности сред студентите успоредно с полагането на грижи за академичния напредък“ (Комисия по култура и образование, 2012, с. 8).

Процесите на промяна не подминаха и нашата страна и както се отбелязва в Стратегията за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021 - 2030 г.: „Днес висшите училища навсякъде по света са изправени пред предизвикателства, които влияят не само върху тяхното функциониране, но и на самата им идентичност като институции. Развитието на информационните технологии, преходът от елитарно към масово и дори универсално висше образование, бързо променящият се и отворен пазар на труда обуславят промени и в ролята и функциите на висшето образование. …. подчиняването му изцяло на потребностите на пазара на труда …. принизява ролята на висшето образование като научна и духовна институция, която същевременно има и значими общосоциални функции.“ (Министерство на образованието и науката, 2021, с. 20).

Въведеният модел на финансиране на университетите у нас, съчетаващ диференцирана по размер субсидия в зависимост от приоритетни за държавата специалности и брой на обучавани студенти, насочи много университети към масовизация на образованието, снижаване на входните и изходните критерии за качество на обучението и експанзия към „модерни“ и търсени специалности (напр. икономика, право). Прекомерните капацитети на университетите, нереалистичните одобрявани приеми от държавата и демографския срив у нас, освен че доведоха до драстично снижаване на качеството на обучението, принудиха много университети да прилагат неакадемични практики за привличане на студенти като способ за тяхното оцеляване. Това поставя като приоритетен въпрос нуждата от радикална реформа в областта на висшето образование и начина на управление на държавните университети, като е необходимо „автономията да се съчетае с механизми за институционална отговорност – прозрачност, публичен контрол, академична конкуренция … (с цел) постигане на система за висше образование, която да е способна да се саморегулира съобразно динамиката на обществените процеси и да поддържа качеството на висшето образование, т.е. система, способна на устойчиво развитие.“ (Министерство на образованието и науката, 2014, с. 17).

Събирането, обработката и анализа на информацията, като основен носител на човешкото знание, е неразривна част от същността на институцията университет. През вековете този процес е претърпял редица еволюционни промени, както по отношение на материалния носител на информацията, така и по отношение на нейната обработка, а университетските центрове се явяват и местата, където се раждат съвременните компютри и Интернет. Днес академичната общност е същевременно ползвател и създател на новите информационни технологии и инструментите за тяхното развитие и усъвършенстване.

С масовизацията на информационните технологии, обусловено от драстичния спад на цените на хардуерните устройства, съчетано с повишаване на достъпността до ресурсите на информационните мрежи и Интернет, университетите започнаха за използват новите технологии за пазарна експанзия и за достигане до нови потенциални клиенти. Наличието на високоскоростна интернет връзка, на системи за видеоконферентни връзки и появата на специализирани системи за електронно обучение стимулираха развитието на нов сегмент от висшето образование – дистанционното обучение (Nicolet, 2011, с. 25-26). То се оказа особено атрактивно за всички участници в образователния процес, доколкото позволи на университетите да намалят цената на предлагания от тях образователен продукт, а на студентите – да получат същите по обем и качество знания с възможност за съчетаване на образованието с тяхната професионална трудова реализация. Тази тенденция, особено след появата на т.нар. MOOC курсове (Selingo, 2014), дори води

до промяна не само на съществуващите образователни модели, но и на базисните бизнес модели на университетите.

Фигура 1. Етапи на навлизане на информационните технологии в дейността на университетите

Днес новото предизвикателство пред университетите се нарича „изкуствен интелект“, предизвикателство, което разтърсва самата същност на академичния процес. Изкуственият интелект позволява обработката на огромни масиви от данни, моделиране на сложни системи и ускоряване на научните открития, а в учебния процес създава персонализирано учебно съдържание, съчетано с адаптивно оценяване на индивидуалния напредък, трансформирайки преподавателя от основен източник на знания в подкрепящ и насочващ ментор.

За да се изследват проблемите и предизвикателствата пред съвременните университети в дигиталния свят през 2016 г. и 2025 г. бе проведено международно изследване „Предизвикателства пред управлението на информационните технологии в университетите“. Представените данни са предварителни и важат единствено за респондентите, а поради ограничения брой валидни анкетни карти представеното изследване не претендира за представителност. Изследваните университети са предимно с държавно финансиране (76,20% през 2016 и 82,8% през 2025), обучаващи над 10 000 студенти (бакалаври и магистри), с преподавателски състав над 600 човека, което позволява да приемем, че констатираните тенденции до висока степен отразяват държавната политика в областта на висшето образование в съответната държава.

Всички университети имат специализирано ИТ звено, ръководено от 46-55 годишен семеен ИТ мениджър с магистърска или докторска степен в

инженерните науки, с над 10 години опит в сектора, но основно в академичните среди. Изследването показва тенденция за смяна на ИТ поколенията, като през 2025 година 41% от анкетираните посочват, че заемат позицията по-малко от 1 година и то за първи път в своята кариера, но заплащането е значително под средното за сектора. Значителна промяна за последните 10 години се наблюдава и по отношение на мястото и ролята на ИТ мениджъра, който все повече се превръща в технологичен лидер, който е част от висшия мениджмънт на университета (53,70% през 2016 и 74,1% през 2025), като от мениджър от 3-то ниво (41,4% през 2016 и 31% през 2025) става директно подчинен на ректора (34,1% през 2016 и 51,7% през 2025), със стратегически отговорности (31,7% през 2016 и 51,7% през 2025). Забелязва се и значима промяна във вижданията на ръководството за ролята на ИТ звеното – от пазител на компютри и данни (41,5% през 2016) в създател на информационни стратегии (50% през 2025).

Информационната сигурност вече е водещ приоритет на ИТ звеното (89,3% през 2025 при 70,7% през 2016), непосредствено следвана от разработване на ИТ стратегии (85,7%) и насърчаване на иновации чрез технологии (75%). Следва да се отбележи, че ако през 2016 г. ИТ отделът е отделял едва 26,8% от времето си за информационна и киберсигурност, днес този процент вече е 60,7%, а времето за управление на инфраструктура и поддръжка на крайните потребители намалява с над 30%.

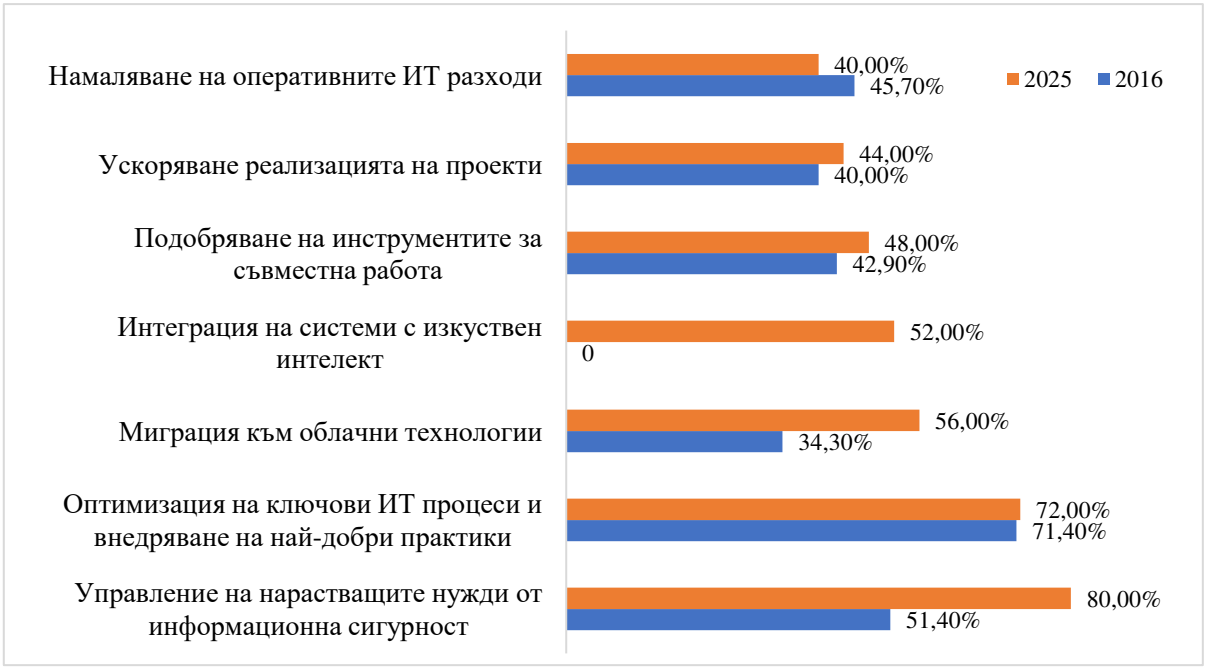

Фигура 2. Основни ИТ приоритети за висшите училища (резултати от проведено анкетно проучване, 2016, 2025)

Отчитайки спецификата на бизнес дейността на висшите училища, включително и нейната все по-висока степен на обвързаност с информационните и комуникационни технологии, интерес представлява и това, кои иновации биха имали най-позитивно въздействие върху висшето образование в бъдеще. През 2016 година изследваните университети са почти единодушни, че сред тях можем да откроим безплатните и отворени образователни ресурси (28%) и адаптивното обучение за персонализирано образование (24%), като успоредно с това подчертават, че технологии като видеозаписи на образователни ресурси и системите за предварителна оценка на знанията (казуси, задания и др.) са изчерпани като потенциал и не намират място в университета на бъдещето. През 2025 година университетите отчитат изкуствения интелект и машинното обучение като иновацията с най-голямо положително въздействие върху висшето образование (40%), непосредствено следвана от адаптивното и персонализирано обучение (28%), изцяло изтласквайки отворените образователни ресурси (0%).

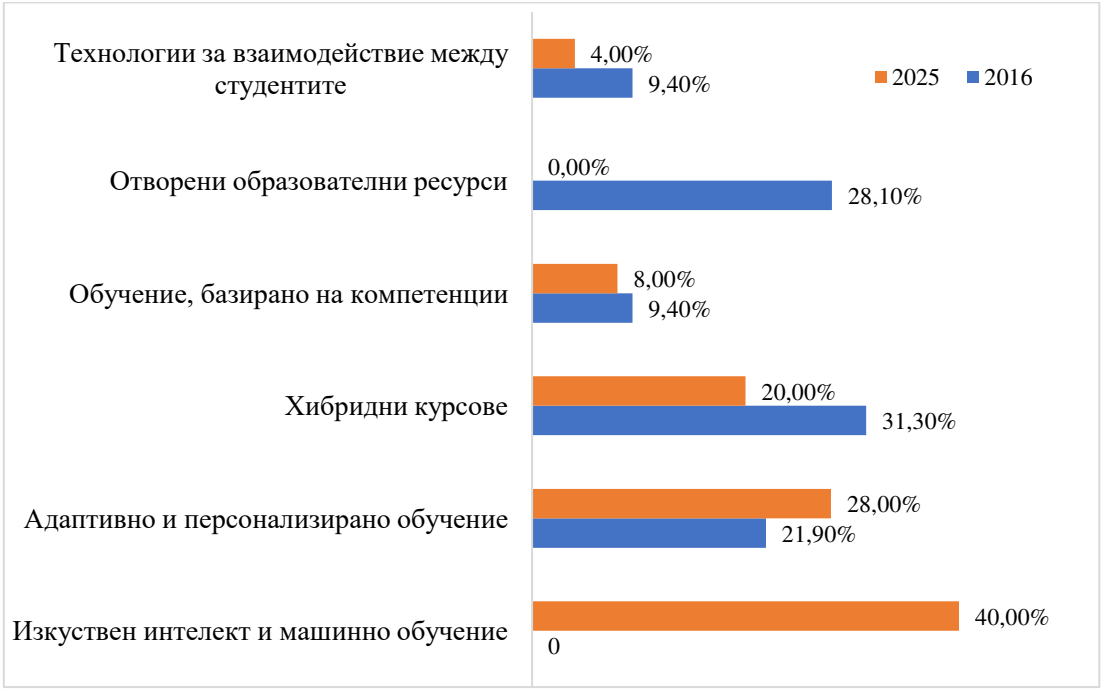

Фигура 3. Иновации с позитивно въздействие върху бъдещата дейност на висшите училища (резултати от проведено анкетно проучване, 2016, 2025)

Изследването показва и наличието на постоянно нарастване в търсенето на академични ИТ услуги (85,4% през 2016 и 85,7% през 2025), като сред основните приоритети днес се очертават: модернизация и киберзащита на компютърната мрежа (85,7%), осигуряване на непрекъснатост на учебния и административния процес (78,6%), повишаване на клиентската удовлетво-

реност на студентите (71,4%), внедряване на облачни решения и виртуализация (64,3%) и интеграция на системи с изкуствен интелект (53,6%). Интересно е да се отбележи, че ако през 2016 г. едва 17,1% от университетите използваха облачните технологии и софтуера като услуга (SaaS), днес 44% са завършили миграцията, а други 24% са в процес на миграция. Основно облачно базирани са използваната електронна поща (92%), офис пакети за съвместна работа (Microsoft 365, Google Workspace) (84%) и файлови хранилища (68%).

Интересно е да се подчертае, че 44,8% от анкетираните посочват, че вече реално използват системите за изкуствен интелект в дейността си, а други 31% са в процес на внедряването им. Той се използва в университетите основно за подобряване качеството на преподаването и материалите (34,5%), персонализирано самообучение на студентите (24,1%), оптимизация на разработката и софтуерната поддръжка (20,7%), автоматизация на административни и технически услуги (13,8%) и научни изследвания и изчислителни симулации (6,9%)

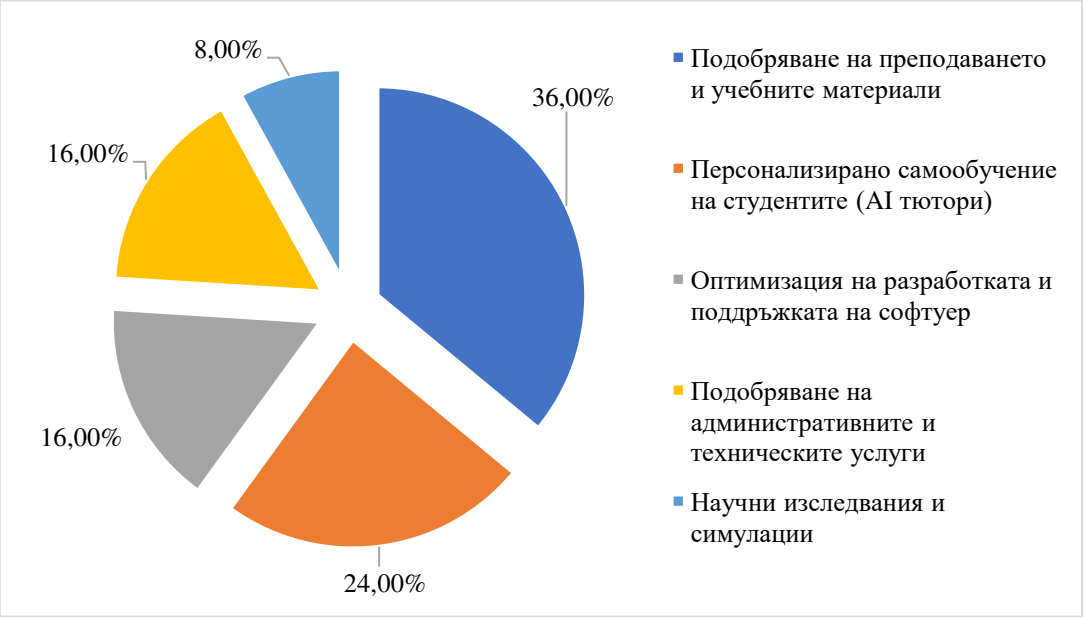

Фигура 4. Приложение на изкуствения интелект в образованието (резултати от проведено анкетно проучване, 2025)

Същевременно масовизацията на ИИ поставя пред университетите нови предизвикателства, свързани с академията, академичната почтеност, етиката при използването на генерирано съдържание и необходимостта от преосмисляне на методите за оценяване на знанията. Както посочва в доклада си от 2026 година Масачузетският технологичен институт (MIT): „въпреки че изкуственият интелект позволява на преподавателите да развиват вълнуващи нови учебни преживявания и дава възможност на студентите да учат и експериментират по иновативни начини, има редица обезпокоителни

ефекти върху живота в кампуса“. Такива са преобразяване на основните елементи на образователния процес, вкл. и по-трудното оценяване на реалния напредък при усвояването на знания, промяна в културата на студентския и социален живот в кампуса (намалена посещаемост на консултации, в онлайн дискусии, с присъствените учебни групи, нарастваща изолация, съчетана с усилване на неувереността на студентите), разрушаване на „социалния договор“ между преподаватели и студенти, както и значими различия в нагласите на преподаватели: от ентусиазирано проучване и нарастваща зависимост от изкуствения интелект до скептицизъм, подозрение и „отказ от изкуствен интелект“. (MIT, 2026)

Днес университетите отново са на фокуса на общественото внимание и отново се чуват гласове за тяхната технологична изостаналост, отпадащата нужда от университетско образование и висока степен на затвореност и консервативност на академичната общност. И въпреки че подобни гласове са се чували и по още по времето на Хуманизма и Възраждането, по времето на Научната, Индустриалната и Компютърната революции, университетската институция е просъществувала до днес, доказвайки висока степен на устойчивост и адаптивност.

В епоха на бурни дигитални трансформации, изкуствен интелект и нарастваща социална изолираност, ролята на университета не е само носител на знания и двигател на технологични иновации - днес той е призван да запази и утвърди самия социум, явявайки се оазис за автентичен човешки диалог, критично мислене и етика, съхраняващ вековните хуманистични ценности.

Използвани източници

Богданов, Б. (2006). *Преглед към историята на университетското образование с оглед на висшето хуманитарно образование у нас*. в Университетът - особен свят на свободата. Статии, студии и слова. Изтеглено от http://bogdanbogdanov.net/pdf/253.pdf

Божинов, Б. (2017). *Предизвикателства пред управлението на информационните технологии в университетите*. Библиотека „Стопански свят“, бр. 132, АИ Ценов, Свищов

Божинов, Б. (2017). *Предизвикателства пред управлението на съвременните университети*. Социално-икономически анализи, бр. 1, В. Търново, стр. 16-28

Божинов, Б. (2017). *Управление на информационните технологии в университетите – концептуални и практически аспекти*. Hi Tech (България). бр. 1, София, стр. 10-30

Божинов, Б. (2017). *Навлизането на информационните технологии в балканските университети – концептуални въпроси и практически предизвикателства.* Компютърни науки и комуникации. Том 6, бр. 1, Бургас, стр. 8-19.

Божинов, Б. (2017). *Финансово управление на информационните технологии в университетите – предизвикателства и възможности за прилагане на водещи корпоративни практики.* Neofeeback, София.

Божинов, Б. (2019). *Финансово управление на информационните технологии във висшите училища – предизвикателства и възможности за прилагане на водещи*

корпоративни практики. Дисертация за присъждане на ОНС „доктор на науките“, Свищов.

Донева, Р., & Касъклиев, Н. (2006). *Стандартизирана университетска информационна система.* V-та Национална конференция „Образованието в информационното общество”.

Европейска комисия. (2011). *В подкрепа на растежа и създаването на работни места – програма за модернизиране на системите за висше образование в Европа*. (COM/2011/0567).

Европейски парламент. (2010). *Ново партньорство за модернизирането на университетите – диалог между университетите и бизнеса.* P7_TA (2010) 0187. Резолюция на Европейския парламент от 20 май 2010 г. относно ново партньорство за модернизирането на университетите – диалог между университетите и бизнеса. (2009/2099(INI))

Иванов, Д. (2011). *Средновековните университети и техните преподаватели*. Е-музеен вестник, 10 (2), април-май, изтеглено от http://www.militarymuseum.bg/Pages/Vestnik/Vestnik_april-maj%202011/VoennaIstoria/text01.html

Комисия по култура и образование. (2012). *Доклад за модернизиране на системите за висше образование в Европа* (2011/2294(INI)). A7-0057/2012.

Лазаров, Л. (2016). *Информационни системи в образованието*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. Св. Кирил и Методи“.

Министерството на образованието и науката. (2014). *Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020 г. (2014-2020 г.)*

Министерството на образованието и науката. (2021). *Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2021-2030 г*

Първанов, П. (2017). *Дарителски практики и мотиви на дарителите за образованието в България (1878–1944).* В: Дар и култури на дарителство за образование: теории, институции, личности. Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград.

Стоянова, Р. (2024). *Благотворителност и дарителство (1878–1952) – нормативна база и реална политика.* В: Дарителство и благотворителност в България – традиции и съвременност (сс. 112–135). Институт за исторически изследвания при БАН и Регионален исторически музей – Хасково.

Съвет на Европейския съюз. (2009). *Заключения на Съвета от 12 май 2009 г. относно стратегическа рамка за европейско сътрудничество в областта на образованието и обучението. (ECET 2020).* (2009/C 119/02)

Blackmore, J., Brennan, M., & Zipin, L. (Eds.). (2010). *Re-Positioning University Governance and Academic Work*. Educational Futures Rethinking Theor y And Practice, Volume 41, Rotterdam: Sense Publishers.

Bojinov, B. (2016). *Trends in the use of information and educational technologies in universities - preliminary results from CEE universities survey 2016*. Бізнес Інформ, бр. 12, Харків (Україна), стр. 71-76.

Bojinov, B. (2017) *Current issues of financial management information technology in universities* Актуальные проблемы экономики и управления, бр. 1 (13), Санкт-Петербург (Россия), стр. 30-36.

Bojinov, B. (2017). *Financing activities of modern universities - approaches, challenges, problems*. Международный научный журнал "Juvenis scientia", бр. 2, Санкт-Петербург (Россия), стр. 25-26.

Bojinov, B. (2017). *Approaches to managing information technology in universities - organizational aspects.* Web of Scolar, Issue 1(10), Kyiv (Україна), pp. 13-14.
Bojinov, B. (2017). *Management models in universities - opportunities, problems and challenges*. Авангард науки, бр. 2, Сатпаев (Казахстан), с. 21-25.
Bojinov, B. (2017). *The Role of IT Managers in Higher Education – Preliminary Results from CEE Universities Survey 2016*. Актуальные проблемы современности: наука и общество, бр. 1 (13), Балаково (Россия), стр. 43-49.
Caspary, K., Kusserow, T., Lavin, J., & Movassaghi, M. (1999). *Managing Technology Efficiently in California K-12 Schools: Policies & Practices for Minimizing the Total Cost of Ownership (TCO).* Berkeley: University of California.
Collis, D. (2004). *The Paradox of Scope: A Challenge to the Governance of Higher Education*. In Competing Conceptions of Academic Governance: Negotiating t he Perfect Storm. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 125-167.
de Ridder-Symoens, H. (1992). Mobility. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages* (pp. 280–304). Cambridge University Press.
de Ridder-Symoens, H. (1996). Management and Resources. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 2. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (pp. 155–208). Cambridge University Press.
Drezner, N. D. (2011). *Philanthropy and Higher Education: Access and Public Good*. Palgrave Macmillan.
Fielden, J. (2008). *Global Trends in University Governance*. Education Working Paper Series, N 9, The World Bank.
Frijhoff, W. (1996). Patterns. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 2. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (pp. 43–110). Cambridge University Press.
Geuna, A., & Muscio, A. (2008). *The governance of University knowledge transfer*. SPRU EWPS 173. Brighton: University Of Sussex.
Gieysztor, A. (1992). Management and Resources. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages* (pp. 108–143). Cambridge University Press.
Kogan, M., & Bleiklie, I. (2007). *Organisation and Governance of Universities*. Higher Education Policy Paper 20, 479-484.
Massachusetts Institute of Technology (2026). Report of MIT's AdHocCommitteeon AI Use in Teaching,Learning, and ResearchTraining.
Nardi, P. (1992). Relations with Authority. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages* (pp. 77–107). Cambridge University Press.
Nicolet, T. (2011). *Leadership in Higher Education: The CIO Role and the Leadership Team*. Dissertation. Greensboro: The University of North Carolina.
Pedersen, O. (1996). Tradition and Innovation. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 2. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (pp. 451–488). Cambridge University Press.
Penrod, J., Dolence, M., & Douglas, J. (1990). *The Chief Information Officer in Higher Education*. CAUSE The Association for the Management of Information Technology in Higher Education, Professional Paper Series, N 4.

Porter, R. (1996). The Scientific Revolution and the Universities. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 2. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (pp. 531–564). Cambridge University Press.

Rüegg, W. (1992). Themes. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages* (pp. 19–34). Cambridge University Press.

Rüegg, W. (1996). Themes. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 2. Universities in Early Modern Europe (1500–1800)* (pp. 3–42). Cambridge University Press.

Selingo, J. (2014). *College 2.0. How Chief Information Officers and Faculty View Technology and the Future of Higher Education*. The Chronicle of Higher Education.

Verger, J. (1992). Patterns. In W. Rüegg (Ed.), *A History of the University in Europe: Vol. 1. Universities in the Middle Ages* (pp. 35–65). Cambridge University Press.

von Graf Strachwitz, R. (2014). Religious Philanthropy and Foundations: Concepts of Philanthropy in Historical Perspective. *Maecenata Institute Papers*, 22, 1–18.

Wikipedia. (2016a). *Massive open online course.* Изтеглено от https://en.wikipedia.org/wiki/Massive_open_online_course.